

УДК 373.5.091.212:005.25

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Вікторія ХИТРА (Кіровоград)

У статті розглянуто проблему розуміння відповідальності особистості на основі аналізу педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, яка спирається на гуманістичні принципи виховання.

Ключові слова: особистість, відповідальність, відповідальність особистості, моральні якості.

В статті рассмотрена проблема понимания ответственности личности на основе анализа педагогического наследия В.А.Сухомлинского, которое основывается на гуманистических принципах воспитания.

Ключевые слова: личность, ответственность, ответственность личности, моральные качества.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку людства таке поняття як «відповідальність» проникає в усі сфери життєдіяльності людини. Людина повинна відповідально ставитися до всього, що вона робить в житті, до всього, що вона створює і чим живе. Відповідальною повинна бути особистість, в першу чергу, перед собою для отримання певних знань та реалізації їх у процесі життєдіяльності.

Поняття «відповідальність» цікавило багатьох філософів, психологів, соціологів, педагогів. Не обійшло воно стороною й видатного педагога-гуманіста всіх часів – Василя Олександровича Сухомлинського. Вся педагогічна творчість педагога спрямована на формування гармонійно й всебічно розвиненої особистості, в якому значне місце відводиться вихованню в учнів почуття обов'язку й відповідальності. У своїх творах В.О.Сухомлинський приділяв багато уваги такій особистісній якості як «відповідальність», вважаючи її засадою моральності людини-колективіста та рушійною силою, яка об'єднує людей у колективі.

Василь Олександрович, спрямовуючи свою діяльність на виховання молодших поколінь, пропагував ідеї гуманізму, які були спрямовані на виховання поваги до людини, формування в неї гідності, людяності, чуйності, обов'язку й відповідальності. Всі види виховання, які автор зображує в своїх творах (моральне, естетичне, сімейне, шкільне, трудове, громадянське, комуністичне та ін.), пройняті необхідністю формування у вихованців почуття обов'язку й відповідальності перед самими собою, друзями, батьками, вчителями, колективом, суспільством, Батьківщиною. Без цього виховання не буде успішним. На життєвих прикладах, доступно і невимушено доводить нам педагог велике значення виховання відповідальності у молодших поколінь.

Досліджуючи проблему «відповідальності», нам доцільно звернутися до ідей цього видатного педагога, скористатися його досвідченими

порадами та рекомендаціями. Цим визначається актуальність нашого дослідження.

Аналіз стану дослідження проблеми. Дослідженню педагогічної спадщини й провідних ідей В.О.Сухомлинського присвячено багато праць вчених (М.Антонець, Л.Бондар, М.Боришевський, В.Галузяк, Н.Дичек, В.Кузь, Н.Сметанський, О.Сухомлинська та ін.).

Для нашого дослідження доречно цілісно та системно розглянути праці видатного педагога, ретельно й об'єктивно їх проаналізувати та узагальнити всі думки щодо визначення поняття «відповідальності» та її ролі у вихованні молодших поколінь. Найдоречніше розглянути такі його праці: «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Духовний світ школяра», «Методика виховання колективу», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителям», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Листи до сина», «Павлівська середня школа», «Розмова з молодим директором», «Батьківська педагогіка».

Метою статті є розкрити основні ідеї В.О.Сухомлинського щодо проблеми формування відповідальності особистості на основі аналізу його педагогічної спадщини.

Основними завданнями даної роботи є з'ясувати й узагальнити зміст поняття «відповідальність» в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського та охарактеризувати роль відповідальності у формуванні особистості.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні багаточисельні педагогічні праці видатного вченого-педагога слугують в якості системи цінних методичних рекомендацій для вчителів та вихователів. Важливим джерелом педагогічної творчості В.О.Сухомлинського була класична педагогічна спадщина. Він щиро вірив в те, що без знання теоретичної спадщини минулих століть неможлива висока культура педагогічної праці в наш час. Тому в своїх працях він часто звертався до творчості Я.Коменського, Ж.Руссо, Й.Песталоцці, Ф.Дістервега, Г.Сковороди, К.Ушинського, А.Макаренка, М.Пирогова, Л.Толстого, В.Белінського, М.Чернишевського, М.Добролюбова, Т.Шевченка, І.Франка та ін.

Але їхні відомі істини він підносив на якісно новий, вищий ступінь, підпорядковував їх завданням радянської школи. Отже, переосмислюючи старі ідеї, він розвивав свої власні, нові.

Вся педагогічна система Василя Олександровича була пройнята духом гуманізму й побудована на його принципах. Він реалізовував ці принципи в своїй педагогічній діяльності та впроваджував їх у своїй Павлівській школі. Видатний педагог був психологом дитячої душі, який тонко розумів думки, почуття й турботи дитини. Працюючи директором школи, він виховував в учнів працьовитість, чесність, гідність, любов до ближнього, відповідальність, одночасно показуючи нікчемність аморальних вчинків. Він привчав дітей самостійно робити вибір в сторону добра й зрідкати зла.

В.О.Сухомлинський поділяв погляд А.Макаренка: якомога більше вимоги до людини, але водночас і якомога більше поваги до неї. Письменник вважав, що у вихованні повинні бути і повага, і вимогливість; що з самого дитинства треба виховувати почуття обов'язку й відповідальності перед колективом, народом, суспільством, а для цього треба ставити високі вимоги до особистості.

Під «відповідальністю» Василь Олександрович розумів інтегральну якість особистості, яка органічно поєднує громадянську та совість; яка характеризує готовність особистості брати на себе обов'язки й виконувати їх. Педагог не тільки розкрив зміст цього поняття, але й розробив шляхи його формування. Слід зазначити, що відповідальність, як педагогічна категорія, постійно в центрі уваги педагога, тому що вона одна із домінуючих. Вона виступає особистісною, персональною проблемою, так як характеризує здібність людини самостійно формулювати моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання та виконувати самооцінку й самоконтроль. [1, с.27.]

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав педагогічній культурі сім'ї. Він вважав, що гармонійний та всебічний розвиток особистості відбувається при сумісній праці двох вихователів – школи та сім'ї. Вони мають діяти одностабно, бути одностайними й мати однакові переконання щодо мети, процесу й засобів виховання.

Найголовнішу відповідальність за виховання дітей в родині видатний педагог покладав на матір, вважаючи її не тільки творцем роду людського, але й творцем неповторної людської особистості. Він зазначав, що саме від материнської мудрості йде сила духу, що дисциплінує батька, утворює в ньому почуття благородної відповідальності за сім'ю. Батько ж має бути справжнім чоловіком, відповідальним,

зобов'язаним, повинним, здатним дисциплінувати думку, почуття, бажання дітей. Його моральний обов'язок і відповідальність – бути головним годувальником родини, відповідати за дітей та служити Батьківщині [2, с.215-220].

Василь Олександрович не уявляв всебічний розвиток людини без виховання моральної готовності до батьківства й материнства. Це є завданням сім'ї та школи, які мають забезпечити повноцінне моральне виховання в роки дитинства, отрочства, ранньої юності. Дуже важливу роль він відводив вихованню з самого дитинства дійового обов'язку: «Однією з визначальних умов морального виховання є прагнення до того, щоб кожний наш вихованець уже в роки дитинства і раннього отрочства умів брати на себе труд відповідальності, тягар обов'язку за життя, здоров'я, душевний спокій, благополуччя інших людей; щоб ухиляння від труда відповідальності і обов'язку мислилось і переживалось людиною як мерзенність» [3, с.87].

В.О.Сухомлинський залучав батьків до активної участі в житті та навчанні власних дітей, маючи на меті організувати дружній цілеспрямований батьківський колектив, який би продовжував свою роботу поза межами батьківських зборів. Раз на чверть у Павлівській школі проводилися конференції батьків з найважливіших питань виховання дітей. На батьків покладалася відповідальність та контроль за правильним виконанням домашніх завдань (коли завдання виконується того ж дня, коли було задано, а в наступні дні повторюється). Завдяки плідній обопільній праці вчителів та батьків було досягнуто значних результатів відносно успішності учнів та продуктивності їхньої праці.

У своїй школі з метою виховання моральної готовності до батьківства й материнства педагог проводив етичні бесіди про любов і дружбу, шлюб, дітонародження, виховання дітей, намагаючись, щоб кожна дитина бачила і в сім'ї, і в школі приклад свідомої праці й відповідальності.

Під коханням, вчений розумів, перш за все, велику відповідальність за людину, а потім вже насолоду, радість. Саме ця відповідальність дарує щастя кохання. Найважливішим законом виховання має бути те, щоб у школі і родині панував дух відповідальності людини за благо, щастя, радість, долю і життя іншої людини. Навіть маленька дитина повинна розуміти, що кожний її вчинок прямо впливає на духовне життя того, хто поруч з нею: батька, матері, вчителя, товариша або зовсім чужої людини. В своєму «листі до дочки» автор пише: «Кохання людське – це висока людська культура. По тому, як людина любить, можна зробити безпомилковий висновок про те, яка вона

людина. Тому що в коханні найбільш яскраво виявляється відповідальність за майбутнє нашого суспільства, за його моральні підвалини» [2, с.251].

Але В.О.Сухомлинський не мислив любові без дружби, вважаючи, що без цього вона буде неглибока. Він писав: «Якщо юнак поважає в дівчині насамперед людину, якщо він любить у ній людину, то ця висока, благородна дружба сама по собі так само прекрасна, як і любов. Не можна дружбу будувати на статевого потягу; любов може бути морально виправдана лише тоді, коли закоханих пов'язує міцна дружба. Не любов сама по собі надихає моральну чистоту, а навпаки – завдяки високій моральності людини доступні благородство і краса почуття любові» [4, с.395].

Василь Олександрович називав дружбу й товаришування, вірність і відданість у взаєминах між членами колективу прекрасною школою труда любові. Він виділив закони справжньої дружби, згідно з якими – не можна залишати друга в біді; треба поділяти з ним і радість, і прикрощі; не треба відвертатися від друга у важку для нього хвилину. Педагог свято вірив в те, що людина не може бути щасливою, якщо в роки отрочтва й ранньої юності не зрозуміла на власному досвіді, що найголовніше багатство нашого життя – дружба, вірність і відданість ідеалам, які об'єднують душі юнаків міцним зв'язком. У дружбі він вбачав моральне збагачення людини, так як справжні друзі пов'язані не дрібними інтересами, а великою метою. Дружба необхідна для утвердження в самому собі благородства, для того, щоб віддаючи сили своєї душі іншій людині, люди ставали кращими. Дружба гармонійно поєднує в собі віру в людину, вимогливість до неї і повинність, що дає щастя духовного спілкування з близькою за духом та ідеалами людиною. Чим глибша віра в друга, тим вищою має бути вимогливість і тим більше людина зобов'язана, повинна. [3, с.159].

Без відданої, вірної, проїнятої почуттям обов'язку дружби, як пише вчений, немислимий колектив. Найміцніший колектив буде там, де в дружбі наявна висока життєва мета, де присутня суворі вимогливість і непримиренність до зла, де почуття обов'язку й відповідальності тісно пов'язані з почуттям сорому.

Розглядаючи проблему виховання колективу, В.О.Сухомлинський наголошував на тому, що головна сила, що об'єднує людей у колективі, – це піклування людини про людину, відповідальність людини за людину, відповідальність перед колективом, суспільством. Тому вся діяльність колективу має бути спрямована на виховання почуття відповідальності і піклування про молодшого

товариша, про старого й немічного та про людину, яка потребує повсякденної допомоги [3, с.412].

Видатний педагог працював над тим, щоб в учнів початкових класів формувалися й засвоювалися засади моральності людини-колективіста. Учні повинні самостійно розуміти, коли необхідна товариська взаємодопомога, співчуття, відповідальність за доручену справу. Ці почуття, як правило, охоплюють весь колектив і вчинки також носять колективний характер [3, с.264-265].

У колективі Василь Олександрович вбачав рушійну силу, яка разом з навчанням і працею, сприяє формуванню відповідальності особистості. Він також зазначав, що відповідальність перед колективом тісно переплітається з відповідальністю перед власною совістю: «Там, де немає відповідальності перед колективом, людина не знає голосу власної совісті. Відчуваючи відповідальність перед собою, людина гостріше розуміє, переживає норми й правила, які ставить перед нею колектив» [5, с.303].

У своїй праці «Народження громадянина» на життєвому прикладі автор показує вплив колективу й совісті на вчинки людини, коли колгоспник, який не врятував з річки хлопця, що тонував, не витримавши осуду колективу та докорів сумління, покінчив життя самогубством. Він підкреслює те, що, якщо дитині стає соромно самій перед собою за свій осудливий вчинок, якщо вона прагне стати краще, ніж є, тоді ми бачимо наслідки нашої виховної роботи [5, с.303].

Однією з найважливіших закономірностей виховання колективу, за словами В.О.Сухомлинського, є єдність громадянської відповідальності за самого себе і за інших, за все, що робиться навколо. Це об'єднує учнів різного віку в трудову, інтелектуальну, ідейну єдність. Якщо є така відповідальність, то загальношкільний колектив можна надихнути високою ідеєю, благородною працею.

Вагоме місце в педагогічній діяльності В.О.Сухомлинського відводиться праці на благо колективу, суспільства, народу. Педагог вбачає в праці не тільки засіб виховання, а суть і сенс життя колективу й особистості. Вчений не мислить ні морального, ні фізичного, ні естетичного, ні розумового виховання без праці. Також, без праці, як він зазначає, не може існувати колектив, бо тільки коли людина віддає фізичні й духовні сили для інших, можливі відносини обов'язку, вимогливості, відповідальності [3, с.612].

Василь Олександрович виховував в учнів повагу до праці, до людей праці, вважаючи, що на цій основі утверджується повага до самого

себе. Перед школярами завжди ставилася певна громадянська мета і вони, долаючи труднощі, переживали колективне почуття радості у зв'язку з боротьбою та перемогою. Ця радість, радість творення була самовихованням і сприяла формуванню почуття відповідальності. В своїй праці «Народження громадянина» автор зазначає: «Якщо 12-річна людина бачить квітучий сад, посаджений власними руками, вона переживає ні з чим не порівнянне почуття гордості; вона вимірює пройдений життєвий шлях матеріальними цінностями, створеними для людей. І чим глибше це почуття, тим свідомішою є громадянська відповідальність перед людьми» [5, с.445].

В.О.Сухомлинський відчайдушно привчав своїх вихованців самовіддано любити власну Батьківщину. Обов'язком кожного громадянина він вважав моральну відповідальність за все, що робиться на рідній землі, непримиренність до недоліків, гаряче прагнення боротися за розквіт, велич і могутність Вітчизни. А завданням вихователя – відкрити перед кожним вихованцем всі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. [3, с.133-146].

Висновки з даного дослідження. Проведений нами аналіз творів В.О.Сухомлинського дозволяє зробити висновок, що проблема «відповідальності» є дуже актуальною в творчості педагога. Вона виступає важливим регулятором поведінки людей у суспільстві. Почуття відповідальності формується у взаємозв'язку із почуттями громадянськості, патріотизму, обов'язку, а також почуттям прекрасного й піднесеного. Воно може сформуватися лише в колективі, навчанні й

праці, а також виступає невід'ємною частиною дружби та любові. Видатний педагог показує на різноманітних прикладах, як засобами довірливих бесід, порад, настанов він виховував почуття відповідальності в учнів його Павлівської школи.

Зараз, коли актуальність формування почуття відповідальності в системі виховання молодших поколінь не викликає сумніву, далекоглядні погляди Василя Олександровича на цю проблему стають особливо цінними й значущими. Ми вважаємо, що це питання є дуже важливим, оскільки детальне його вивчення дозволить підготувати вчителів до реалізації ідей видатного педагога.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Оржехівська В.М. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі / В.М.Оржехівська // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 25-31.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1 / В.О.Сухомлинський. – К., «Рад. школа», 1976. – 654 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2 / В.О.Сухомлинський. – К., «Рад. школа», 1976. – 670 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3 / В.О.Сухомлинський. – К., «Рад. школа», 1977. – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 4 / В.О.Сухомлинський. – К., «Рад. школа», 1976. – 640 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5 / В.О.Сухомлинський. – К., «Рад. школа», 1977. – 639 с.

УДК 378.046

СТИМУЛЮВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО Й ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Ольга ХУДЕНКО (Херсон)

У статті розглянуто проблему стимулювання особистісного й професійного саморозвитку вчителів у контексті педагогічних поглядів В. Сухомлинського.

Ключові слова: особистісний і професійний саморозвиток, стимулювання, передовий педагогічний досвід, самовдосконалення, самоактуалізація.

В статті рассмотрена проблема стимулирования личностного и профессионального саморазвития учителей в контексте педагогических взглядов В. Сухомлинского.

Ключевые слова: личностный и профессиональный саморазвитие, стимулирование, передовой педагогический опыт, самосовершенствование, самоактуализация.

Процеси, що відбуваються в українському освітньому просторі висувають усе більш нові вимоги до педагогічної професії, зокрема особистості вчителя. Сьогодні педагог не може обійтися без постійного збагачення та оновлення свого професійного потенціалу, розкриття

власного неповторного «Я», здатності адаптуватися до нових умов діяльності. Це можливо завдяки особистісному й професійному саморозвитку вчителя, тобто осмислення людиною своїх індивідуальних та професійних якостей і їх збагачення через включення у